

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ. СВІТОВА ПОЛІТИКА. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

УДК: 339.924.

Баля І.О.

*аспірант кафедри країнознавства та міжнародного туризму
Київського міжнародного університету*

Науковий керівник:

*доцент кафедри країнознавства та міжнародного туризму
Безпала О.В.*

АНАЛІЗ РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ ЄС І МІСЦЕ В НЬОМУ УКРАЇНИ

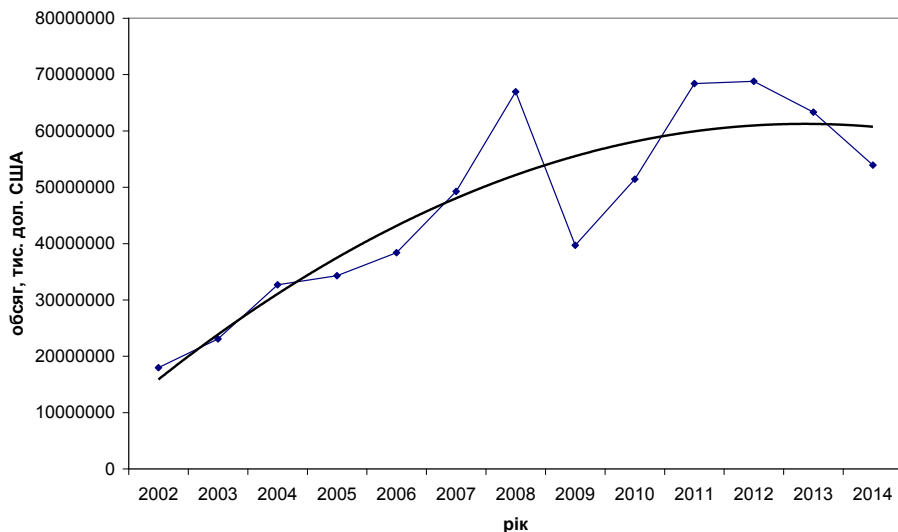
У статті висвітлено специфічну структуру торговельних зв'язків між країнами-членами ЄС на ринку соняшникової олії та аналіз географічних та економічних факторів впливу на обсяги експорту соняшникової олії з України до країн ЄС. Україна є провідним світовим експортером соняшникової олії, проте, незважаючи на це, торговельні зв'язки з країнами ЄС нестійкі, що виражається в дуже мінливих щорічних обсягах експорту олії. До деяких країн експорт повністю відсутній. Більш ніж подвійний у натуральному вираженні приріст експорту олії до ЄС у 2014 році порівняно з 2013 роком свідчить про перспективність європейського ринку для вітчизняних виробників соняшникової олії та ще не реалізований потенціал України. Дослідження проведене за допомогою описового методу, аналізу детальних експортно-імпортних таблиць, статистичних методів регресійного та кластерного аналізів.

Ключові слова: ринок соняшникової олії ЄС, експорт соняшникової олії, структура торговельних зв'язків, регресійний аналіз, кластерний аналіз.

Упродовж останніх років Україна посідає провідне місце серед світових експортерів соняшникової олії. Світове споживання олії характеризується щорічним зростанням. Збільшуються обсяги не лише харчового споживання, а й використання олії у фармацевтичній, харчовій та частково хімічній промисловості [7]. Незважаючи на стрімке зменшення загальних обсягів експорту товарів з України (мал. 1), обсяги експорту соняшникової олії стрімко зростають (мал. 2) [6], що свідчить про високу перспективність олійно-жирового комплексу як для вітчизняних так і для іноземних інвесторів. Відміна ввізного мита у зв'язку з підписанням угоди про Асоціацію та економічне співробітництво з ЄС, за словами деяких високопосадовців, відкривають нові перспективи для українських виробників-експортерів олії [8]. Разом з тим, експорт олії до країн ЄС має спадаючий тренд (мал.2) [6]. Суттєві щорічні коливання обсягів експорту олії до країн ЄС можуть свідчити про нестійкі торговельні зв'язки вітчизняних виробників і трейдерів з європейськими партнерами. А майже подвійний приріст в натуральному вираженні (в тонах) експорту до ЄС у 2014 році порівняно з 2013-м демонструє, що європейський ринок є перспективним для вітчизняних виробників соняшникової олії, де їх потенціал далеко неповністю розкритий. Тому метою даної статті є аналіз торговельних зв'язків на ринку олії між країнами ЄС, визначення впливу географічних, економічних факторів та торговельних взаємозв'язків між країнами ЄС на експорт соняшникової олії з України до ЄС.

Теоретичною основою для написання цієї статті слугували праці таких вітчизняних вчених, як Лозовський О.М., Слободянюк С.В., Савчук І.Г., Клочко Р.Ю., Кравецький І.Й., Стафійчук В.І. та інші.

Метою даної статті є визначення впливу географічних, інфраструктурних, загальноекономічних і спеціальних галузевих характеристик кожної з 27 досліджених країн ЄС на обсяги експорту української соняшникової олії через побудову регресійної моделі, а також висвітлення внутрішньої неоднорідності та сталої структури торговельних зв'язків у середині ЄС за допомогою кластерного аналізу й описово-логічного аналізу детальних експортно-імпортних таблиць.

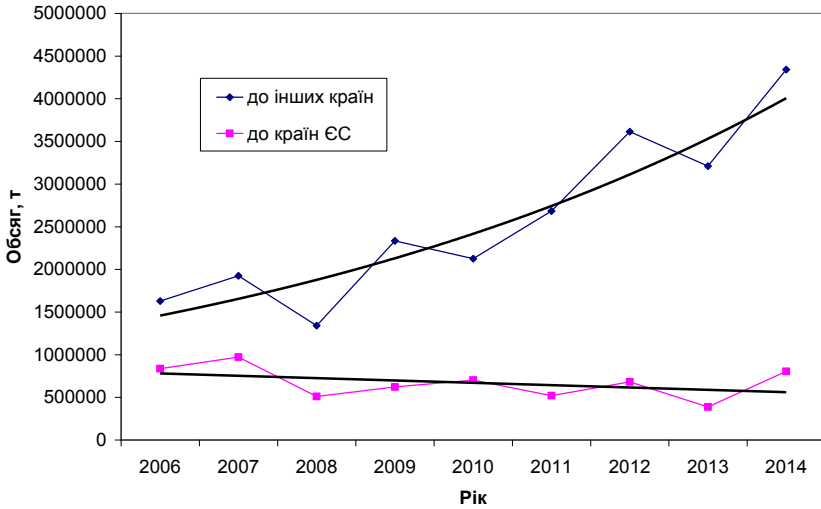

Мал. 1 Загальний експорт, тисяч доларів США

Примітка. За даним Державного комітету статистики

Порівняння кривих експорту та імпорту олії для ЄС (мал. 3) показує, що в 2007 році приріст обсягів імпорту практично зупинився, в той час як обсяги експорту почали стрімко зростати. Це на думку автора викликано входженням до складу ЄС Румунії та Болгарії, які є потужними виробниками сирової соняшникової олії і насіння соняшнику, та посиленням торговельних зв'язків між ними та країнами, що провідними

гравцями олійного ринку ЄС (Нідерланди, Франція, Бельгія, Німеччина) [2].

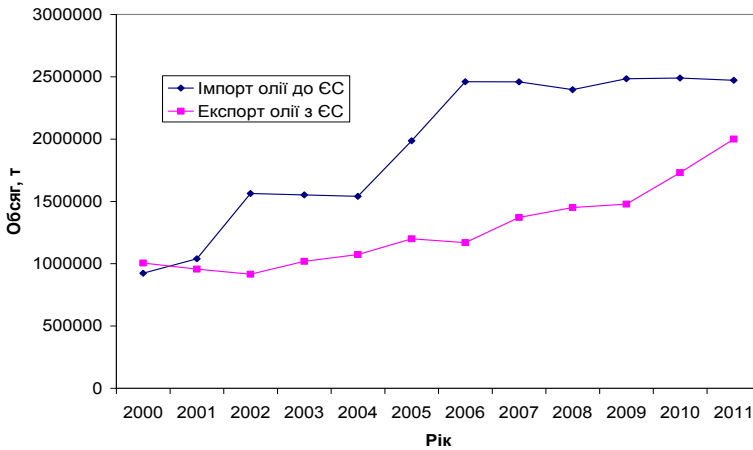

Мал. 2 Експорт соняшникової олії з України

Примітка. За даними Державного комітету статистики

Сумарні обсяги експорт української олії демонструють прямий зв'язок з обсягами загального споживання соняшникової олії в ЄС в цілому мал. 4 [2]. Крім того цікавим є той факт, що обсяги внутрішнього виробництва олії в ЄС в цілому не мають прямого зв'язку з обсягами споживання. Що може бути спричинене коливаннями курсу євро до долара США [5]. Так як соняшникова олія не є продуктом високотехнологічного виробництва, то при зміцненні курсу євро її вигідніше імпортувати, ніж виробляти в середині ЄС. Що й спостерігалось у 2004-2008 роках.

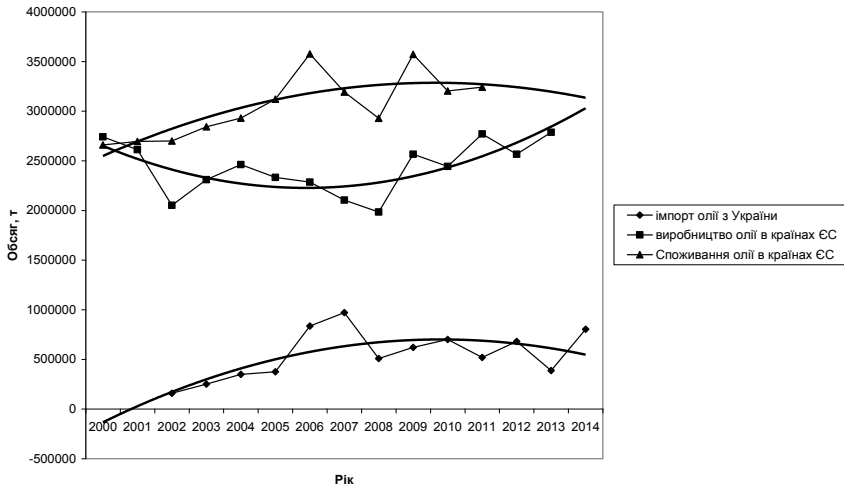
Для аналізу впливу географічних та економічних характеристик країн-імпортерів на обсяги експорту соняшникової олії з України автором було запропоновано

Мал. 3 Порівняння власних обсягів експорту та імпорту олії для ЄС

Примітка. За даними FAOSTAT

модель, що включає дві групи факторів: стимулювальні та стримувальні. До стимулювальних було зараховано чисельність і густину населення, обсяг ВВП, рівень розвитку торговельних зв'язків з іншими країнами, рівень розвитку транспортної і торговельної інфраструктури, рівень зміцнення національної валюти (євро), обсяги промислового споживання та обсяги споживання за рахунок населення. До стримувальних факторів було включено ціну, митні тарифи та нетарифні обмеження [3], сухопутна та морська відстань від України, морська відстань від Аргентини – найбільшого конкурента України на світовому ринку олії [8], обсяги власного виробництва олії та обсяги

Мал. 4 Ринок соняшникової олії ЄС

Примітка. За даними FAOSTAT і розрахунками автора

виробництва насіння соняшнику [2]. Для характеристики розвитку торговельних зв'язків країни-імпортера з іншими країнами було обрано обсяги експорту-імпорту сирової та рафінованої соняшникової олії [1]. Для опису рівня розвитку транспортної і торгівельної інфраструктури було обрано такі параметри: вантажообіг товарів у портах, протяжність і вантажообіг залізничних, річкових шляхів та автодоріг [1]. Для характеристики промислового споживання і споживання за рахунок населення було обрано обсяги загального споживання соняшникової олії країною [2].

Для даної логічної моделі з метою визначення найбільш значущих характеристик країн-імпортерів, що впливають на обсяги експорту олії з України було проведено регресійний аналіз за методом множинної лінійної регресії. Як дані для побудови моделі використовувались такі з них, що були

доступні на електронних ресурсах FAOSTAT, EUROSTAT, WTO та Державного комітету статистики України за 2006–2011 роки для всіх 27 країн-членів ЄС. Вибір в якості модельних саме країн ЄС був обумовлений однаковим митними тарифами і майже однаковими нетарифними обмеженнями, спільною валютою [3]. Тому в математичну модель регресії дані параметри та пов'язані з ними не включались, що дозволило в більшій мірі дослідити вплив географічних факторів. Як залежну змінну у рівнянні регресії було обрано експорт соняшникової олії з України в натуральному вираженні (в тонах), а не грошовому вираженні, у зв'язку зі значними коливаннями курсу гривні щодо євро й долара США [5].

Отримані дані регресійного аналізу показали, що найбільш значущими характеристиками є (в порядку зменшення впливу) вантажообіг товарів в портах, обсяги експорту рафінованої олії, обсяги експорту сирової олії, відстань від Аргентини, сухопутна відстань від України, обсяг ВВП, густина населення, протяжність залізничних шляхів і вантажообіг товарів залізницею та власне виробництво насіння соняшнику. Обсяги споживання і власного виробництва олії, чисельність населення та інфраструктура автодоріг виявились незначущими змінними. Отриманий рівень р-значущості менше 0,0000, коефіцієнт детермінації $R^2=0,817$ і розподіл залишків, що близький до нормального, вказують на адекватність такої моделі та можливість її якісного застосування.

Отже, згідно з отриманою моделлю олія з України експортується в основному до країн ЄС з розвинутою морською інфраструктурою. Звідки в переважно сирому вигляді експортується до інших країн. Від'ємний коефіцієнт і рівень р-значущості $<0,0086$ і відповідно 50% похибки значення коефіцієнта для змінної, що описує власний експорт рафінованої олії країн ЄС, вказує на суттєву різницю в розвитку та орієнтації олійно-переробного комплексу основних країн-імпортерів української олії. Наявність від'ємного коефіцієнта

змінної, що характеризує відстань від країн ЄС до Аргентини, незважаючи на значущість даної змінної, вказує на відсутність логічної інформативності даної змінної і в дійсності відсутність конкуренції між Україною та Аргентиною на ринку соняшникової олії ЄС.

Для наочної демонстрації наявності специфічних сталих торговельних зв'язків і неоднорідності впливу географічних та економічних факторів на обсяги експорту соняшникової олії з України було проведено кластерний аналіз для країн ЄС за методом повного зв'язку з використанням змінних вищеперерахованих географічних, економічних і галузевих характеристик та кластерний аналіз з використанням як змінних обсягів експорту олії з України в грошовому та натуральному вираженні. Для кластерного аналізу було використано усереднені дані за 2006-2013 роки [1; 2; 3; 6].

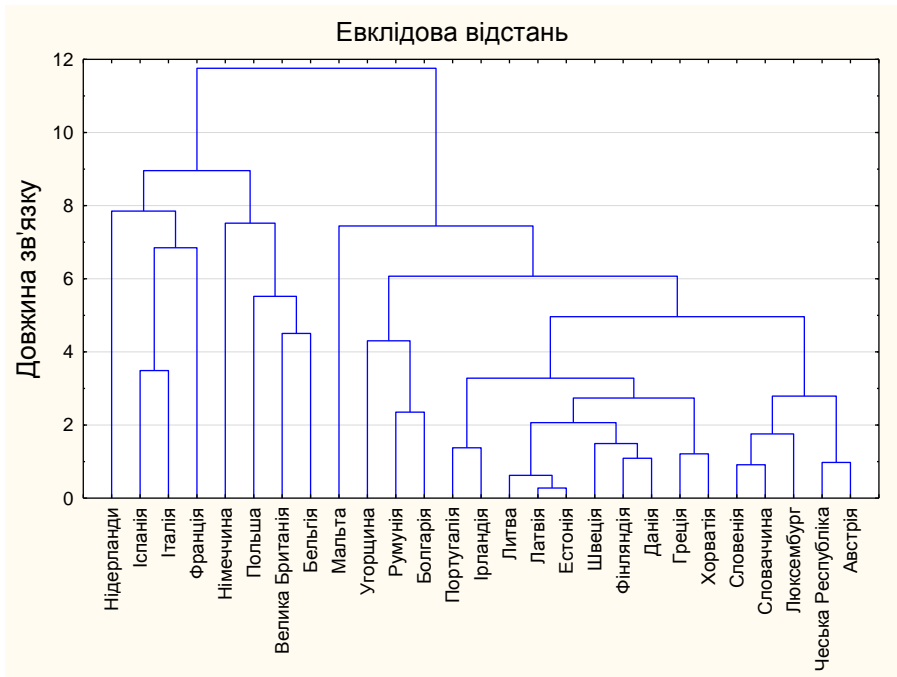
Результати кластерного аналізу представлені на мал. 5, 6. Як і очікувалось, кластерний аналіз за географічними, економічними та галузевими характеристиками показує розподіл на групи, що складаються з країн-сусідів зі схожими характеристиками. До складу окремих груп входять країни Скандинавії, Прибалтики, Балкан, невеликі країни центральної Європи та найрозвиненіші Європейські країни. В окрему групу ввійшли Нідерланди за рахунок своїх виняткових гео економічних характеристик.

Зовсім іншу картину демонструє ієрархічне дерево (мал. 6) при групуванні за імпортом соняшникової олії з України. Незважаючи на значні обсяги експорту олії до однієї країни, обсяги експорту її сусідів можуть бути надзвичайно малими. Варто відзначити надзвичайно малі обсяги експорту до Австрії на фоні порівняно значних обсягів експорту до сусідніх Чехії та Словаччини, відносно малі обсяги експорту до Німеччини та Бельгії тоді як експорт до сусідніх Нідерландів і Франції має значні показники. Майже немає експорту до скандинавських

країн, окрім Швеції. З-поміж країн Прибалтики за обсягами експорту помітно вирізняється Литва.

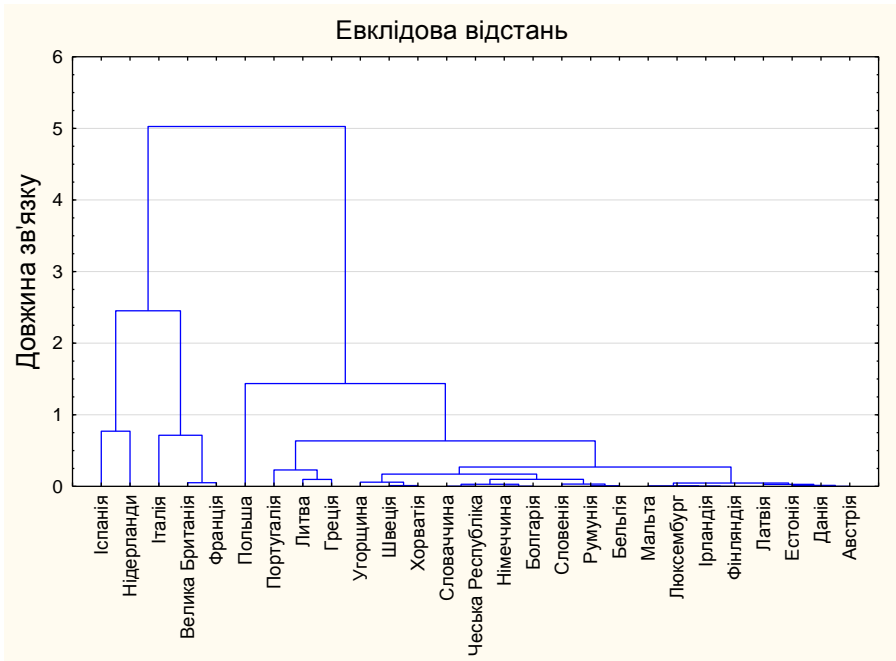
Потрібно зазначити, що використання як змінних середніх величин має власні недоліки. Оскільки для деяких країн характерні сильні коливання обсягів імпорту української олії від року до року. Тому результати кластерного аналізу за експортом олії з використанням середнього значення носять наочний характер та будуть відрізнятися для кожного окремого року, але без зміни загальної картини в цілому.

Мал. 5 Результати кластерного аналізу за географічними, економічними та галузевими характеристиками

Примітка. За розрахунками автора

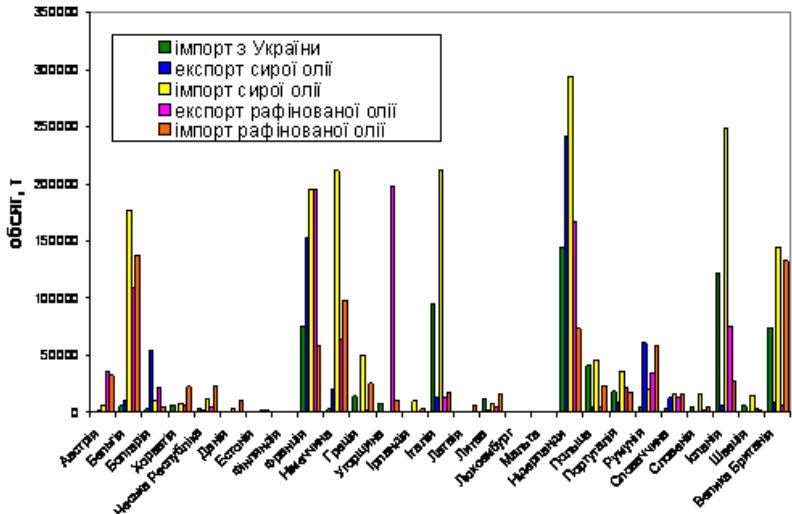
Наявна відмінність між групуваннями за сукупністю географічних, економічних, галузевих характеристик та обсягами імпорту з України, на думку автора, свідчить про наявність специфічних сталих торговельних зв'язків між країнами-членами ЄС. Що, у свою чергу, призводить до виникнення певного ефекту екранування українських виробників олії від ринку соняшникової олії деяких країн ЄС. Про що свідчать порівняно малі обсяги експорту до певних країн на фоні значних обсягів експорту до їх сусіда(-ів).

Мал. 6 Результати кластерного аналізу за обсягами імпорту з України

Примітка. За розрахунками автора

Для більш детальнішого опису ринкової кон'юнктури на ринку олії ЄС було досліджено обсяги експорту-імпорту сирової і рафінованої соняшникової олії та порівняно з імпортом з України і власного виробництва (мал.7) [1, 6].

Мал. 7 Експорт та імпорт сирової та рафінованої олії

Примітка. За даними Державного Комітету Статистики і EUROSTAT

Як видно з отриманих даних, найпотужнішим гравцем ринку є Нідерланди, за ними з деяким відривом слідує Франція, Бельгія, Німеччина та Іспанія. Варто виокремити Угорщину, яка є найбільшим експортером рафінованої олії. Специфічним є олійний ринок Австрії, де, як видно з діаграми, імпортована рафінована олія повністю експортується, а імпортована сира піддається рафінації і також експортується, що вказує на повне задоволення внутрішнього споживання виробництвом олії в середині країни. Подібна ситуація, але в меншій мірі, характерна і для Словаччини. Діаграма демонструє нехарактерно малі обсяги експорту до Бельгії та Німеччини, де

олія з України займає менше 10% загального імпорту сирої олії, що, як вказано вище, викликано реекспортом української олії з Нідерландів та Франції. Порівняно низький рівень розвитку олійно-жирового комплексу має Румунія, яка, будучи досить потужним виробником-експортером соняшникової олії, імпортує рафіновану олію в обсягах, що не набагато менші за обсяги експортованої сирої олії.

За наявними статистичними даними для соняшникової олії було складено детальні експортно-імпортні матриці між країнами ЄС для 2006–2011 років. Після ділення кожного елемента матриці на суму відповідних елементів (у рядках і стовпцях відповідно) було отримано значення коефіцієнтів, що відповідають вмісту експорту-імпорту однієї країни в загальному обсязі експорту-імпорту країни-партнера. Було виявлено, що експорт-імпорт між розвиненими країнами Європи (Німеччина, Нідерланди, Франція, Бельгія, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Австрія та Франція) характеризується сталою структурою і відповідні коефіцієнти змінюються в межах 10% від року до року (за винятком кризового періоду 2009 року). Для периферійних країн ЄС стала географічна структура експорту-імпорту нехарактерна, про що свідчить коливання величин відповідних коефіцієнтів до 800%.

Аналогічний аналіз матриці експорту соняшникової олії з України до країн ЄС показує, що відповідні коефіцієнти мають дуже значні коливання до 10000% для периферійних країн ЄС та Німеччини. Для країн, що є основними гравцями ринку зміна відповідних коефіцієнтів відбувається в межах 100 % для різних років.

Отже, ринок олії ЄС має сталу сформовану структуру торговельних взаємозв'язків між виробниками, дистриб'юторами та споживачами, про що свідчить стабільність торговельних зв'язків між ключовими гравцями ринку: Нідерландами, Францією, Бельгією, Німеччиною та частково

Іспанією. Олія з України потрапляє на європейський ринок здебільшого через ринки країн з розвиненою портовою інфраструктурою – Нідерландів, Франції, Іспанії та Італії, звідки експортується до інших країн ЄС. Сталість такої структури торговельних зв'язків у середині ЄС призводить до екранування впливу зовнішніх експортерів на ринок ЄС, чим пояснюється малі обсяги експорту до сусідніх з Україною країн-членів ЄС та фактична відсутність експорту до низки країн ЄС. Сильне уповільнення обсягів загального імпорту олії до ЄС і досить стрімке зростання обсягів експорту після 2006 року свідчить про інтенсивний розвиток олійно-жирової галузі в країнах ЄС, унаслідок вступу Румунії та Болгарії, що частково пояснює спадаючий тренд обсягів експорту олії з України до ЄС. Проте за рахунок відміни ввізного мита для української олії та стрімкої девальвації гривні зростає конкурентоспроможність вітчизняної продукції на ринку ЄС, про що свідчить понад подвійний приріст в натуральному (але не в грошовому) вираженні експорту олії до ЄС 2014 року порівняно з 2013 роком. Брак стабільних торговельних зв'язків України з країнами ЄС, що частково може бути пояснена якістю вітчизняної продукції та умовами роботи вітчизняних компаній, і вище згадані умови відкривають нове поле для діяльності вітчизняних компаній, спрямованої на поліпшення умов роботи, своєї надійності та якості продукції. Для збільшення обсягів продажів української олії до ЄС необхідно більшого значення надати становленню партнерських відносин з компаніями-трейдерами з Нідерландів, Франції, Бельгії та Німеччини, що мають напрацьовані мережі збуту олії до інших країн.

Література

1.Євростат [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

2.Продовольча і сільськогосподарська організація статистичного підрозділу Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://faostat3.fao.org/download>

3.Світова організація торгівлі (WTO) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.wto.org>

4.Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.oecd.org

5.Світова книга фактів ЦРУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

6.Державна служба статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7.Лозовський О.М., Слободянюк С.В. Проблеми розвитку сучасної олійно-жирової галузі в Україні./ Економічний форум №1-2014. — Луцьк, 2014.

8.Аврамченко К., Філіпчук В., Жолудь О., Мазярчук В. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України : Аналітичне дослідження./ Міжнародний центр перспективних досліджень, Київ 2013.

The article deals with specific trade framework among countries-EU members in sunflower oil market and analyses of geographical and economical factors influencing on export quantities from Ukraine to EU countries. Ukraine is the leading worldwide exporter of sunflower oil, but despite the trade connections with EU countries aren't stable appearing in volatile export quantities. To several countries export doesn't exist. More than two time increasing of oil export quantities in 2014 to 2013 shows prospect of European market for native sunflower oil producers and yet not realized potential of Ukraine. Research was made using descriptive method, detailed trade tables analyses, statistical methods of regression and cluster analyses.

Keywords: EU sunflower oil market, export of sunflower oil, trade connections structure, regression analyses, cluster analyses.

В статье освещена специфическая структура торговых связей между странами-членами ЕС на рынке подсолнечного масла и анализ географических и экономических факторов влияния на объемы экспорта подсолнечного масла с Украины в страны ЕС. Украина является ведущим мировым экспортером подсолнечного масла, но, несмотря на это, торговые связи со странами ЕС неустойчивые, что выражается в очень изменчивых ежегодных объемах экспорта масла. В некоторые страны экспорт полностью отсутствует. Более чем двукратный в натуральном выражении прирост экспорта масла в ЕС в 2014 году сравнительно с 2013 годом свидетельствует о перспективности европейского рынка для отечественных производителей подсолнечного масла и еще не реализованный потенциал Украины. Исследование проведено с помощью описательного метода, анализа подробных экспортно-импортных таблиц, статистических методов регрессионного и кластерного анализов.

Ключевые слова: рынок подсолнечного масла ЕС, экспорт подсолнечного масла, структура торговых связей, регрессионный анализ, кластерный анализ.